

„Naši lidé se potácí po táboře hladem“

Češi v uprchlických táborech v Rakousku po únoru 1948

MARTIN NEKOLA

Je všeobecně známo, že záhy po komunistickém puči v únoru 1948 musely tisíce lidí odejít z Československa na Západ. První kroky pouňorových exulantů ve svobodném světě směřovaly do uprchlických táborů v Německu, Rakousku a Itálii, kde strádali v nuzných podmínkách často dlouhé měsíce, než jim bylo umožněno vyemigrovat dále. Právě pobyt ve vzduchoprázdnu za zdmi a ploty táborů dosud patří k málo probádaným kapitolám počínající studené války. Dvojnásob to pak platí o táborech nacházejících se na rakouském území.

K masivnímu nárůstu počtu lidí, kteří se pokusili o přechod československé hranice, došlo již na konci února 1948. Cestu jim komplikovaly hraniční záatarasy, zesílené hlídky pohraničnicků se psy, falešní převaděči a provokatéři Státní bezpečnosti a konečně i obtížný terén v česko-německém a česko-rakouském pohraničí. Neprostopupným ostnatým drátem obehnal komunistický režim Československo až počátkem padesátých let.



Před táborovou nemocnicí v Niedernhart

Foto: UNHCR Archives, IRO Records 1946–1952, Ženeva

Každý měsíc prchaly z republiky tisíce lidí.¹ Na základě různých dotazníkových šetření, prováděných později přímo v uprchlických tábo-

rech, lze konstatovat, že odcházeli příslušníci všech vrstev společnosti a roli nehrálo ani vzdělání, profese či region původu. Například celoroční

¹ Odhad Státní bezpečnosti z konce roku 1948 uváděl 8 614 osob, které ilegálně opustily republiku. V letech 1948–1953 mělo jít celkem o 43 620 osob. *Archiv bezpečnostních složek Praha*, f. 323, sv. 14.

statistika nově příchozích do americké okupační zóny Německa z prosince 1948 hovoří v průměru o plné třetině dělníků a deseti procentech zemědělců a úředníků. Nmalou část emigrantů tvořili také studenti, živnostníci či příslušníci ozbrojených sborů.²

Hlavní směr emigrace vedl přes Šumavu do Bavorska, které bylo součástí americké okupační zóny.³ Méně frekventovaná severozápadní trasa vedla přes sovětskou zónu do západních sektorů Berlína. Lidé z Moravy a Slovenska oproti tomu využívali jižní cestu do Rakouska.⁴ Zde stačilo překročit hraniční řeku Dyji či Moravu a dostat se do Dolních Rakous, které však byly sovětskou okupační zónou. Uprchlíci tedy stáli před nelehkým úkolem nepozorovaně se dostat, zejména v noci a pěšky, několik desítek kilometrů do západních sektorů Vídně. Během dlouhého putování se nezdálo, že sovětské hlídky nešťastníky zadržely a vrátily zpět na československé hranice.

Podobně jako v Německu nebyl bez komplikací ani pohyb mezi jednotlivými okupačními zónami Rakouska. Osoby cestující z jedné zóny do jiné musely mít občanské legitimace, pokud se jednalo o rakouské státní příslušníky, a cestovní pasy s rakouským vízem v případě cizinců. Osoby se statutem uprchlíků byly povinny



Uprchlícký tábor Landeck v Innsbrucku

Foto: UNHCR Archives, IRO Records 1946-1952, Ženeva

mít vedle uprchlických legitimací také zvláštní propustky.

Vídeň patřila historicky k místům, kam směřovalo množství Čechů, ať již sezonních pracovníků, nebo vystěhovalců. Česká komunita v metropoli na Dunaji byla počátkem 20. století druhá největší na světě, hned po Praze.⁵ V případě poulnorových uprchlíků ovšem představovala pouze přestupní stanici. Utečenci prošli nutným bezpečnostním výsledkem, vedeným příslušníky americké, britské či francouzské zpravodajské služby, a snažili se metropoli opustit, popřípadě tam

setrvali po dobu nezbytně nutnou, než za nimi z Československa dorazili očekávaní rodinní příslušníci či zavazadla. Komunita se scházela především v českém Národním domě a v budově tělocvičné jednoty Sokol, kde se konaly nejrůznější schůze a kde také docházelo k častým trénincím mezi politickými skupinami. Podobná setkání byla navíc silně infiltrována agenty československé Státní bezpečnosti.⁶

Po vyřízení všech formalit důvěrníci místního československého pomocného výboru,⁷ jenž vznikl

2 UN Archive, f. International Refugee Organization (AG-018-007), box 23, Czechoslovak escapees, December 1948.

3 HOFFMANN, Roland J.: Zur Aufnahme der Flüchtlinge aus der ČSR in der US-Zone Deutschlands nach der kommunistischen Machtergreifung vom Februar 1948. *Bohemia*, 1995, roč. 36, č. 1, s. 69-112.

4 Tato studie se věnuje pouze českým uprchlíkům. Emigrace ze Slovenska do Rakouska probíhala již od roku 1945 a měla trochu odlišné charakteristiky. Blíže k tomu KATREBOVÁ-BLEHOVÁ, Beáta: Das slowakische politische Exil in Österreich. Von der Flucht, Intervention und Repatriierung bis zum antikommunistischen Widerstand der Weissen Legion. In: HRABOVEC, Emília - KATREBOVÁ-BLEHOVÁ, Beáta (eds.): *Slowakei und Österreich im 20. Jahrhundert. Eine Nachbarschaft in historisch-literarischer Perspektive*. LIT Verlag, Wien - Berlin 2008.

5 KOUDELKOVÁ, Jana: *Češi ve Vídni. Tschechen in Wien*. Jihomoravský kraj, Brno 2013. Srov. VALEŠ, Vlasta: *Vídeňští Češi včera a dnes. Úvod do dějin a současnosti české národnostní skupiny ve Vídni*. Scriptorium, Praha 2004.

6 STÁTNÍK, Dalibor: Československé zpravodajské hry v Rakousku v počátcích studené války. Exilové skupiny, západní výzvědné služby a jejich infiltrace československými agenty. *Soudobé dějiny*, 2003, roč. 10, č. 4, s. 487-518.

7 Československé pomocné výbory (Czechoslovak Relief Committees) se zrodily na několika místech. Nejvýznamnější co do množství uprchlíků nacházejících se v jejich péči byly ty ve Vídni, Linci, Innsbrucku a zejména Salcburku v táboře Hellbrunn, kde od září 1949 sídlilo též tzv. International Refugee Organizations Youth Resettlement Center, kde byli ubytováni sirotci a mládež mezi 14 a 21 lety. Byla zde k dispozici škola, katolická kaple, sportoviště, mládežnická křesťanská organizace YMCA a řemeslné dílny. Bezprizorní mladí uprchlíci tu čekali na možnost emigrace dál.

spontánně hned v jarních měsících roku 1948, obstarali uprchlíkům falešné doklady umožňující průjezd sovětskou zónou. Hojně využívány byly také služby převaděčů, kteří znali bezpečné trasy. Za převoz do Lince, tedy za americkou demarkační linii, převaděči zpravidla požadovali platbu v rozmezí 80–150 šilinků (tj. zhruba 250 Kčs) za každou převedenou osobu. Týdně šlo o několik desítek lidí. Pomocný výbor ve Vídni musel být opatrný v korespondenci a vedení jakékoliv evidence, neboť Sověti zatýkali všechny, koho usvědčili z pomoci nelegálním uprchlíkům.

Pod ochranou Spojených národů

Po skončení druhé světové války se na evropském kontinentu nacházelo až 20 milionů osob mimo svou domovinu. Jednalo se o bývalé nuceně nasazené ve Třetí říši, válečné zajatce, vězně koncentračních táborů, německé menšiny vyhnané z Československa, Polska, Maďarska a Balkánu, přeživší holocaustu i Židy z východu, které vypudila poválečná vlna pogromů, nebo Balty, Ukrajince a příslušníky mnoha dalších národů Sovětského svazu prchající před postupující Rudou armádou. Celá uprchlická agenda spadala od července 1947 do února 1952 pod gesci Mezinárodní organizace pro uprchlíky (International Refugee Organization, IRO), součástí struktur OSN se sídlem v Ženevě, která zastřešovala pětadvacet regionálních kanceláří po celém světě a zaměstnávala 4 000 pracovníků. Navazovala na předchozí činnost Správy Spojených národů pro pomoc a obnovu (United Nations Relief and Rehabilitation Administration, UNRRA), existující od roku 1943.

Působnost UNRRA se mohla jevit po skončení války poněkud chaotická. Byla regulována do značné míry požadavky okupačních úřadů a soustředila se především na iden-



Sbírka šatstva pro uprchlíky

Foto: UNHCR Archives, IRO Records 1946–1952, Ženeva

tifikaci osob v její péči a jejich rychlou repatriaci, tedy návrat do země původu, což v rozvrácené Evropě představovalo nelehký úkol.⁸ Když 1. července 1947 zahájila činnost

Po skončení druhé světové války se na evropském kontinentu nacházelo až 20 milionů osob mimo svou domovinu

nástupnická IRO, převzala po UNRRA péči o 718 600 lidí. Do konce roku jejich počet překročil 800 000 a nadále vzrůstal. IRO kladla důraz na registraci a klasifikaci osob podle toho, zda měly nárok na pomoc mezinárodního společenství, nebo nikoliv. Uprchlíci pouze z ekonomických důvodů, ne kvůli politickému, náboženskému či

etnickému pronásledování, bývalí váleční zločinci či kolaboranti s nacisty měli být z péče IRO vyjmuti. Ostatním měla být poskytnuta právní ochrana, ubytování, strava a uhrzeny cestovní náklady v případě kladného vyřízení emigračního řízení. IRO se svého času stala největší dopravní společností na světě, neboť zajišťovala pozemní, námořní i vzdušné přesuny milionů osob. Poskytovala také dobrovolnou repatriaci, přesídlení do třetích zemí pro osoby bez domova (displaced persons, DP), případně asistenci při jejich začlenění do života a ekonomiky v místě, kde aktuálně přebývaly, tedy zejména v Německu a Rakousku. Repatriace byla nabízena všem jednotlivcům, ale s klauzulí, že pokud by se ve své domovské zemi obávali perzekuce, měli právo návrat odmítnout. S repatriací za železnou oponu souhlasily řádově jen stovky osob.

⁸ SALOMON, Kim: *Refugees in the Cold War*. Lund University Press, Lund 1991. Srov. WYMAN, Mark: *DP: Europe's Displaced Persons, 1945–1951*. Balch Institute Press, Philadelphia 1989.

Politika a velmocenské zájmy pochopitelně fungování IRO značně ovlivňovaly. Mezi západními spojenci a Sovětským svazem narůstaly rozpory, jak nahlížet na zástupce jednotlivých národů žádající ochranu IRO. Kupříkladu statisíce Ukrajinců, Lotyšů, Estonců a Litevců plošně odmítaly návrat za železnou oponu a žádaly o status politických uprchlíků, zatímco Moskva je považovala za zrádce a trvala na jejich vydání. Ve druhé polovině čtyřicátých let se ve všech zemích východní Evropy ujaly moci komunistické režimy, což uvedlo do pohybu další početnou migrační vlnu. Stávající obyvatelé uprchlických táborů tak doplnili Poláci, Maďaři, Rumuni, Jugoslávci, Bulhaři a po únoru 1948 také občané Československa.

Údaje rakouského ministerstva vnitřní záležitostí z prosince 1949 hovoří o tom, že na sedm milionů obyvatel tehdy v zemi připadalo 384 135 uprchlíků. Největší skupinu představovalo 299 423 národnostních Němců (Volksdeutsche) ze střední a východní Evropy, včetně 92 326 těchto osob z Československa. Část po čase získala rakouské občanství. Co se „neněmeckých“ uprchlíků týká, nejvíc jich pocházelo z Maďarska (17 500), z Jugoslávie (15 000) a z Československa, kde oficiální statistiky zmiňují 5 291 osob.⁹

Rakouské ústředí IRO, jež se nacházelo v Salcburku a v jehož čele stál americký generál John Shirley Wood, rozhodlo, že uprchlíci, kteří dorazili do Rakouska po 31. srpnu 1949, obdrží politickou a právní ochranu, ale zůstanou v horších uprchlických táborech pod rakouskou správou. Ti, kteří stihli přijít do uvedeného data, měli nárok i na ubytování a stravu v lépe vybavených IRO táborech. Často se ovšem stávalo, že za poskytované služby zde museli hradit poplatek 90 šilinků měsíčně. Do ledna 1951, kdy měl mandát IRO

podle původních předpokladů skončit, se organizaci podařilo přesídlit na 160 000 uprchlíků, kteří dorazili do Rakouska. Nakonec byla činnost IRO v omezené míře prodloužena do prosince 1952.

Za novým životem

Evropský kontinent se stále bolestně vzpamatoval z druhé světové války. Města ležela v ruinách, výroba v továrnách stála, například Francii neustále sužovaly politické otřesy a vysoká nezaměstnanost, v Británii fungovalo do počátku padesátých let přídělivé hospodářství. A přitom měl

Do ledna 1951 se IRO
podařilo přesídlit
na 160 000 uprchlíků,
kteří dorazili do Rakouska

pomalou se probouzející ekonomiky západoevropských zemí zasáhnout příliv masivní migrační vlny z východu, na něž tyto země rozhodně nebyly připraveny a jejich obyvatelstvo neskrývalo obavy a nevoli. Kvůli složité situaci pak uprchlíci upínali své naděje za hranice Evropy. Na piedestalu vysněných zemí stály Spojené státy americké, které však měly pro přijímání imigrantů přísné roční kvóty a čekací lhůty se mohly prodloužit i na osm let. Stále více lidí tak odcházelo do zemí Latinské Ameriky. Argentina, Brazílie, Venezuela či Uruguay nabízely levné pozemky k obhospodaření a hojně uplatnění pro techniky, inženýry ve stavebnictví, lékaře či zručné řemeslníky. Také Austrálie, Nový Zéland a Jižní Afrika potřebovaly „mladou krev“ a odborníky do široké škály oborů, ovšem šestitýdenní plavba lodí na druhý konec světa a povinnost přijmout dvouletý

pracovní závazek na určenou pozici mnohé zájemce odrazovaly. Dělníky do továren a dřevařských závodů s otevřenou náručí přijímala Kanada.

Administrativní proces k udělení azylu se táhl několik měsíců a každá země si mohla klást jiné podmínky. Žadatelé museli především projít přísnými zdravotními prohlídkami. Do některých zemí byli přijímáni jen lidé mladí a svobodní, jiné státy naopak preferovaly kompletní rodiny, jinde platil horní limit padesáti let věku nebo bylo nutné podepsat dlouholetý závazek k zaměstnání ve stavebnictví, těžářství, lesnictví či zemědělství, což s sebou mohlo nést bolestivé odloučení od rodiny, minimální mzdu i riziko zranění nebo tropických nemocí. Kupříkladu zkušenost s lékařskou prohlídkou před brazilskou přesídlovací komisí v Innsbrucku líčil v pamětech politolog a publicista Zdeněk Slouka: „V den brazilské ‚maturity‘ jsme stáli před dlouhým stolem, sedm nahých chlapů, brazilský doktor v bílém plášti před námi chodil sem a tam, druhý podobný je z povzdálí nehnutě pozoroval. Všechno



Zdeněk Slouka (1923–2012)

Foto: archiv rodiny Zdenka Slouky

9 Detailní údaje z jednotlivých regionů: Vídeň (1 696), Dolní Rakousy (316), Horní Rakousy (1 095), Štýrsko (530), Salcbursko (750), Korutany (159), Tyrolsko (551), Vorarlbersko (138), Burgenland (56). *The Refugee in the Post-War World. Preliminary Report of a Survey of the Refugee Problem.* United Nations, Geneva 1951, s. 45–61.

šlo v tichu. Pochodující lékař se občas u někoho z nás zastavil – jednoho píchl tlustým prstem do prsou, mě k játrům, třetího si k sobě otočil zády. Hotovo. Ulehli jsme na záda na dlouhý stůl, napříč, jeden vedle druhého, nohy a vzpažené ruce přečnivaly na obou stranách. Muži v bílých pláštích prošli každý po jedné straně, jeden prohmatal dlaně a předloktí, druhý se věnoval dolním končetinám. Obléct a sbohem, budete vyrozuměni. Nikdy jsem nic dalšího od brazilské mise neslyšel...¹⁰

Lidé snící o usazení ve Spojených státech amerických komplikovaně sháněli *affidavit*, tedy jakési dobrozdání amerického občana či firmy, že dotyčný je bezúhonný, že má do začátku života v „zemi neomezených možností“ zajištěno ubytování a zaměstnání. Každodenní stereotyp uprchlických táborů tak dotvářely formuláře, dopisy a obstarávání příslušných razítek a potvrzení.

S každou odmítnutou žádostí se ale prohlubovala frustrace, lidé přestávali věřit, svobodný svět je zklamával, obávali se budoucnosti, měli strach o blízké, které nechali v Československu, sužovala je demoralizující nečinnost. V táborech zároveň operoval bezpečet komunistických provokátorů a informátorů s cílem rozklížit již tak nahlodané sebevědomí uprchlíků. Komunistický režim v Praze vyhlásil 5. května 1955 amnestii pro všechny, kdo se z emigrace vrátí domů. Státní bezpečnost stála za vznikem Hnutí emigrantů pro návrat domů, které na Západě distribuovalo vlastní časopis a vytrvalou kampaní lákalo k cestě zpět za železnou oponu.¹¹ Ač akce znamenala z celkového hlediska fiasko, zhruba 1 600 zoufalých lidí vábení podlehl o skutečně překročilo hranice opačným směrem. Vzápětí



Identifikační dokument Zdenka Slouky, vydaný IRO v Rakousku

Foto: UNHCR Archives, IRO Records 1946–1952, Ženeva

hořce litovali. Jako nespolehlivé elementy zůstávali pod dohledem Státní bezpečnosti a byli propagandisticky využíváni k očerňování celého exilu.

Za zdmi táborů

Komplex dřevěných baráků Niedernhart, nejbližší záchytný tábor pro Čechy a Slováky, byl zřízen v Linci. V malebném městě na břehu Dunaje bylo za války nuceně nasazeno několik tisíc Čechů v závodech Hermann Göring Werke. Po roce 1945 se zde koncentrovaly sudetoněmecké organizace a exilové skupiny z Československa, které vystupovaly proti poválečnému politickému uspořádání republiky a její zahraničněpolitické orientaci na Sovětský svaz. Zejména šlo o stoupence Českého národního výboru generála Lva Prchaly.¹² Hlavní proud uprchlíků nadále směřoval



Generál Lev Prchala (1892–1963)

Foto: UNHCR Archives, IRO Records 1946–1952, Ženeva

10 SLOUKA, Zdenek: *Jdi po skryté stopě. Lidské kroky politickou krajinou exilu*. Academia, Praha 2009, s. 309–310.

11 MANDELÍČKOVÁ, Monika: Repatriace československých exulantů po roce 1948 a komunistická kampaň za návrat domů. In: KONEČNÝ, Karel – MOTLÍČEK, Tomáš (eds.): *Studie z dějin emigrace. Sborník studentských prací*. Univerzita Palackého, Olomouc 2003, s. 14–15.

12 Lev Prchala (1892–1963) bojoval za 1. sv. války v československých legiích v Rusku; v meziválečném Československu zastával různé posty v armádě. V době mnichovské krize velel 4. armádě na Moravě, poté byl jmenován vojenským velitelem Podkarpatské Rusi a v březnu 1939 území bránil proti maďarskému vpádu. V Polsku následně organizoval vojenské zahraniční jednotky, pokračoval v tom i ve Francii a Velké Británii. Jako velký odpůrce prezidenta Edvarda Beneše byl v říjnu 1940 postaven mimo vojenskou službu.

z Lince na jihozápad do Salcburku a Innsbrucku, jen malé množství mířilo do britské okupační zóny v Korutanech a Štýrsku. Pomocné výbory úpěnlivě žádaly do Washingtonu, D. C., Radu svobodného Československa,¹³ aby zaslala finance, které by umožnily hradit uprchlíkům alespoň vlakové jízdenky na místa určení. Jinak nemajetní cestovatelé jezdili načerno nebo komplikovaně autostopem a často bývali zadrženi rakouskou policií a uvězněni. Počty

Úřady ve francouzské zóně byly nejbenevolentnější a zároveň nabízely uprchlíkům i pracovní příležitosti

Uprchlícké tábory v Rakousku, v nichž především pobývali Češi a Slováci

Americká okupační zóna

Asten bei Linz, Branau am Inn, Ebensee, Haid, Kremsmünster, Lenzing, Linec (Enns, Ebelsberg, Wegscheid, Niedernhart), Puch, Salcburk (Glaserbach, Hallein, Helmekaserne, Hellbrunn, Lexenfeld, Parsch), Stadl Paura bei Wels, Steyr, St. Johann im Pongau

Francouzská okupační zóna

Bregenz, Innsbruck (Gewerkschaftshaus, Landeck), Kematen in Tirol, Kufstein, Mayrhofen, Schwaz, Vorkloster, Walchsee, Wörgl

Britská okupační zóna

St. Martin, Trofaiach, Villach, Wagna

Vedle běžných táborů fungovala speciální zařízení, například sanatoria pro uprchlíky nemocné tuberkulózou v Ried a Parchs či domov pro přestarlé v Asten

Zdroje: Bližší informace o uprchlických táborech v Rakousku obývaných Čechy jsou k nalezení ve fondech Josefa Pejškara, Otakara Machotky, Huberta Ripky, Františka Klátila, Miloše Knorra či Bořivoje Čelovského v Národním archivu ČR.

obyvatel jednotlivých táborů v Rakousku se neustále měnily podle toho, jak lidé postupovali v emigračním řízení a získávali víza a pracovní povolení ve třetích zemích. Češi a Slováci však v rakouských táborech pobývali v mnohem menších počtech než příslušníci balkánských národů.

Situace v každé ze tří západních okupačních zón se poněkud lišila, obecně ovšem platilo, že pomoc okupačních úřadů s ubytováním a stravováním uprchlíků z Československa byla minimální a většina finanční zátěže padala na bedra Rakušanů. Ministerstvo vnitra ve Vídni stanovilo rozpočet na péči o uprchlíky na rok 1949 ve výši 80 milionů šilinků a nadále se měl navyšovat.¹⁴ Záro-

veň však vydalo počátkem roku 1950 zákaz uprchlíky zaměstnávat. Do té doby měli možnost pracovat alespoň ve stavebnictví či zemědělství. Nově byli zcela odkázáni na skromnou státní podporu.

Američané například zajišťovali pobyt v táborech na deset dní a denní příspěvek na stravu ve výši 30 šilinků (1 americký dolar) na osobu. Poté se o sebe musel každý běženeček postarat sám. Uprchlíci zpravidla neměli dost finančních prostředků, nezbylo jim tedy než přespávat v nádražních noclehárnách a parcích, žebrat, popřípadě krást.¹⁵

Úřady ve francouzské zóně byly nejbenevolentnější a zároveň nabízely uprchlíkům i pracovní příležitosti.

Mladí muži mohli rozšířit řady strážných oddílů, odjet do uhelných dolů či nechat se naverbovat do Cizinecké legie. V Innsbrucku zavedla v lednu 1950 francouzská sociální služba pro uprchlíky dokonce krátkovlnné vysílání v českém, slovenském, maďarském, srbském, rumunském a německém jazyce (Service Social P.D.R. Radiodiffusion). Pro české vysílání byl vyhrazený čas od 18.00 do 18.30 hodin každý den kromě neděle, následovala relace ve slovenštině. Mezi redakcemi, respektive mezi českým redaktorem, mladým studentem Bořivojem Čelovským, a jeho slovenským kolegou Róbertem Aignerem docházelo ke sporům kvůli různé politické orientaci. Slovák byl stoupencem

Do Československa se po válce již nevrátil. Angažoval se v londýnském exilu, kde v dubnu 1945 založil Český národní výbor, jenž odmítal odsun sudetských Němců a podporoval samostatnost Slovenska. Mimo ústředí v Londýně vytvořil síť poboček v několika evropských zemích, včetně Rakouska, kde členové výboru operovali ve Vídni, Linci, Bad Aussee, Saalfeldenu a Zell am See.

13 Rada svobodného Československa (RSČ) se zrodila 25. února 1949 po komplikovaných vyjednáváních mezi zástupci exilových skupin v USA s cílem stát se zastřešující platformou demokratického exilu. Soustředili se v ní bývalí politici, diplomaté, novináři, vysocí státní úředníci a vojáci. Její činnost od počátku skrytě financovala americká zpravodajská služba CIA skrze organizaci National Committee for Free Europe. Po nadějném začátku zabředla RSČ do vnitřních sporů a rychle ztrácela autoritu mezi exilovou veřejností, ačkoliv počátkem padesátých let se významně zapojila do humanitární pomoci uprchlíkům.

14 Archiv MZV, Výstřižkový archiv II, k. 753, Österreich und die Flüchtlinge. *Arbeiter Zeitung*, 17. 4. 1949, s. 5.

15 Národní archiv (dále jen NA), f. Bořivoj Čelovský, k. 106, *Hlášení o situaci čs. uprchlíků v Rakousku*, 8. 5. 1949.



Jeden z táborů v Innsbrucku

Foto: UNHCR Archives, IRO Records 1946–1952, Ženeva

„separatistických“ skupin, na vlnách rozhlasu velebil samostatný Slovenský stát, který jako vazalský subjekt Třetí říše existoval během války, což se setkávalo s odmítavým postojem českých posluchačů. Každý redaktor od Francouzů dostával

měsíční apanáž ve výši 500 šilinků. Z vyčleněné půlhodiny zabraly deset minut politické zprávy, zbytek času vyplnila kultura a zábava. Vysílání bylo zastaveno na konci téhož roku.¹⁶

Uprchlíci čerpali humanitární pomoc formou poukázek na šatstvo,



prádlo, obuv a léky od organizací Christliches Hilfswerk, Church World Services či Norwegische Europahilfe, které ovšem zdaleka nedostačovaly. Do pomoci se zapojili i krajané, například Československá jednota Barák ve Vídni opakovaně pořádala sbírky ošacení a potravin.

Bližší pozornost si zaslouží i samotné uprchlické tábory a každodenní život v nich. Šlo o bývalé zajatecké lágry, kasárna, tovární haly, školy či provizorní městečka z dřevěných baráků, stanů, vyřazených maringotek nebo železničních vagonů. V Německu, Rakousku a Itálii jich existovaly stovky. Můžeme je přirovnat k unikátním mikrosvětům, kde na sebe narážely různé národnosti, kultury a lidské osudy. Některé hostily pouze příslušníky jedné národnosti (samostatné polské, lotyšské či ukrajinské tábory), ve většině případů se ale jednalo o multietnická společenství. Rodiny s dětmi, staří lidé, nemocní, kriminální živly, mladiství dobrodruzi, bývalí vojáci i váleční zločinci, původem ze střední Evropy, Balkánu, Pobaltí a různých částí SSSR včetně Kavkazu a střední Asie, ti všichni tvořili pestrout paletu dočasných obyvatel.

Nahlédneme-li do každodennosti uprchlických táborů v Rakousku i Německu, setkáme se s nešvary jako černý trh, prostituce, krádeže, rvačky a etnické šarvátky. Zároveň lidé navštěvovali provizorní kostely a kaple, fungovaly zde řemeslné dílny, knihovny, vycházely cyklostylované časopisy a noviny. Češi zakládali tělovýchovné jednoty Sokola a katolického Orla, skautské oddíly, divadelní a pěvecké soubory, politické strany (či lépe skupinky sympatizantů rozpuštěných domácích stran v exilu), nejrůznější zájmové spolky, školy

Bohuslava Nečasová (později Bradbrooková, 1922–2019) v táboře Wagna u Grazu

Foto: archiv Bohuslavy Bradbrookové

¹⁶ Tamtéž, k. 105, *Zpráva o českém vysílání*, prosinec 1950 (blíže nedatováno).

a školky, aby také ti nejmladší mohli smysluplně vyplnit alespoň zlomek z přehršle volného času a vyhnuli se ubíjející zahálce. Školní docházka pro táborové děti nebyla povinná a záleželo jen na rodičích, jestli zde svým ratolestem dopřejí vzdělání. Vyučující se často střídali, chyběly učebnice i pomůcky, ale jako stěžejní faktory se ukázaly odhodlání a dobrá vůle.¹⁷

Nedostatek jídla

Mezi největší starosti běženců v uprchlických táborech patřil nedostatek jídla a jeho špatná kvalita. V táboře Stadl Paura došlo na jaře 1949 kvůli nedostatečnému zásobování ke stávce a hladovce, při následných nepokojích zasahovala i rakouská policie. Potravinové přídělky měly dle mezinárodních standardů činit 1 200 kalorií denně, což ale bylo málokdy dodržováno. Můžeme citovat ze vzpomínek Bohuslavy Bradbrookové, rozené Nečasové (v roce 1952 emigrovala do Rakouska a po čase do Velké Británie), na tábor Wagnera u Grazu: „V táboře žilo asi padesát lidí a nesměli se mimo něj volně pohybovat. První den našeho pobytu jsme cítili velkou únavu. Na jídlo nám dali plechové nádoby s držadlem a poslali nás do fronty na snídani, která sestávala asi z půl litru černé náhražky kávy oslazené cukrem a půlky malého bochníku tmavého chleba. Zkušenější spolubydlící nás upozornili, abychom si nechali část chleba na večeři, protože to, co jsme dostali, byl příděl na celý den. Večer jsme tuto radu ocenili, protože večeře se od snídane lišila jen tím, že už se k ní nedával chleba. Zbytky [obdrženého] proviantu z Vídně přišly velmi vhod, ale jak bude, až je dojdeme? Ocitli jsme se trochu v úzkých, ale jelikož byla naše budoucnost nejistá, velice jsme

Škola v táboře ve Wagscheid

Foto: UNHCR Archives, IRO Records 1946–1952, Ženeva



Tábor Wagscheid v Linci

Foto: UNHCR Archives, IRO Records 1946–1952, Ženeva

se snažili uchovat těch pár šilinků [, které nám zbyly,] na horší časy. Snídaně bývaly vždycky stejné a skoro totéž platilo i o večeři, jen někdy byl

místo ,kávy' hrnek odstředěného mléka. K obědu jsme mívali brambory se zelím či mrkví či nějakou jinou zeleninou. Ve čtvrtek bývalo ,dušené' sestávající z 3/4



17 Blíže o životě v uprchlických táborech NEKOLA, Martin: *Na cestě za svobodou. Češi v uprchlických táborech po únoru 1948*. Universum, Praha 2020.

vody a 1/4 zeleniny, v níž plavalo, měl-li člověk štěstí, jedno či dvě sousta masa. V neděli jsme mívali plátek hovězího. [...] Kdyby člověk postupně nepřišel na to, že se na stravě co nejvíc šetřilo, mohl si myslet, že se třeba má ukázat, jak dalece podvýživa ovlivní zdraví konzumentů; jednou mě též napadlo, že kuchaře dělá radost, podaří-li se jí otupit naše chuťové buňky. Nikdy nezapomenu, jak tato obtloustlá, zdravím kypící žena s výrazem největší pýchy trůnila nad kotlem, z něhož nám naběračkou servírovala děsnou polentu. Jako by nás svou svrchovaností chtěla potrestat. Ani by tolik nevadilo, že kaši vařila ve vodě a ne v mléce, ani to, že úplně scházel cukr, těžko si však mohl člověk představit, že by ta trocha ušetřené soli podstatně přispěla rakouské ekonomice.¹⁸

O nevlídných poměrech v jednom z největších táborů, Wegscheid-Linz, původně určeném pro přeživší holocaustu, kde pobývalo až 2 000 běženců třinácti různých národností, se rozepisuje v dopise adresovaném v listopadu 1950 Radě svobodného Československa jistý František Říčánek: „Jsem zde již patnáct měsíců v campu, který se nachází pouhých 15 km od sovětské okupační zóny. Hovořit o poměrech v campu je věru neradostné. Naši uprchlíci zde mají skutečně hlad. Po mnoha měsících jsme zde dostali pomoc, která činila 560 kg sušeného mléka a 80 kg sušených vajec. Je nás zde Čechoslováků v campu celkem 129. Z toho na jednu osobu přišla hrstka kávy, 30 dkg krocana, krabice kondenzovaného mléka nebo marmeláda, 8 dkg čokolády, 3 krabičky koření a jedno mýdlo. I tato nepatrná pomoc je dobrá a vnesla mezi všechny lepší náladu. Skutečností však zůstává, že se naši lidé potácí po táboře hladem. Ti, kterým došly stravenky, stavějí se v poledne do fronty u kuchyně, jestli po vydání jídla nějaká ta trocha polévky nebo hrachu pro ně zůstane. Dřív se vždycky zbytek jídla pro ně rozdával. Avšak nyní, když správu uprchlického tábora převzali od IRO Rakušané, bylo



Kostelík v táboře ve Wegscheid

Foto: UNHCR Archives, IRO Records 1946-1952, Ženeva

vydávání jídel, které zůstaly nerozdány, zakázáno. Když jsem se ptal, co se dělá se zbytky jídel, bylo mi řečeno, že si pro to jezdí jeden rakouský sedlák a krmí tím prasata.

Před několika dny jsme pohřbili 29letého mladíka. Byl napaden v campu Maďarem, který jej podezříval, že chodí za jeho ženou. Uhodil jej koště-

tem a prorazil [mu] lebku. Za několik hodin tento skončil. Je to velmi smutné a tragické. Jeho rodiče a bratr ve vlasti trpí v kriminále. Pohřeb jsme udělali chudičkový. Taková bída zde a ještě toto. Je třeba mít nervy na všechno. Není tomu dávno, co zde shořel barák a lidé si sotva zachránili životy. Dvě malé děti ale uhořely. Byla zde anglická komise,

18 BRADBROOKOVÁ, Bohuslava: *Osvobozující krása malých věcí. Uprchlícká odysea z Prahy do Cambridge*. Prius, Brno 2002, 38-39.

vybírající adepty pro emigraci. Nadělali povyku, že budou brát větší počet lidí, ale nakonec z toho nic nebylo. Je s námi jeden můj známý, starý 30 roků, který již byl na pohovorech u několika komisí. Venezuela ho odmítla, že je příliš starý a že nemůže podat dostatečný výkon. Vzápětí byl na komisi na Nový Zéland, kde brali pouze staré lidi. Tam byl pro změnu zamítnut, že je mladý a zdravý a že může ještě pracovat.


Pokus další byl na Chile, tam se zdálo vše v pořádku, jen mu chyběly dva centimetry do žádané míry, která činí 171 cm. A nyní na Anglii mu sdělili, že připadají v úvahu jen rodiny a ženy. Tak to pro představu chodí nyní u komisí pro vyemigrování...¹⁹

Další stanicí pro československé uprchlíky po Rakousku se stala Itálie, kde se v přístavech nalodili na zaoceánské parníky, které je rozvezly do všech koutů světa. Uprchlícké tábory se postupně vyliďňovaly a individuální příběhy hledání nového domova mohly začít psát další kapitoly. Nemálo však bylo i těch, kteří neměli takové štěstí a uvázli v pavučině táborů, bez vyhlídek na brzké vycestování. Jejich osudům se věnoval v reportáži například americký novinář Richard Russell: „Oblast jezer v okolí Salcburku se pyšní jednou z nejkrásnějších scenerií v Evropě a je hojně navštěvována turisty. Již méně se ví, že se zde nacházejí také uprchlické tábory, domov pro opuštěné a nechtěné lidské bytosti. Tyto tábory se skládají z dlouhých řad dřevěných chatek, v letních měsících s pěkným výhledem na okolní louky, ovšem když udeří alpská zima, jsou netěsnící dveře a okna, všudypřítomný chlad a vlhko příčinou mizerie a nemoci, včetně obávané tuberkulózy. Patrně největší je táborové městečko v Stadl Paura, mezi Wels a Gmünden. Žije zde přes tisíc lidí: vysídlení Němci z Maďarska a Jugoslávie, ale také ‚displaced persons‘, političtí uprchlíci

z celé východní Evropy. V táboře je třicet čtyři dlouhých chatek, některé se širokou chodbou uprostřed. Chatky mají primitivní prádelnu, žádné sprchy ani vany. Na toaletách chybějí dveře. A přesto se i za takto nuzné ubytování musí platit. Nájemce každé místnosti má svůj elektroměr, musí si koupit nábytek od táborové správy a platit za odvoz odpadu. Práci má necelá čtvrtina obyvatel, navíc většinou jen sezonní v zemědělství. Ti šťastnější,

Po okupaci Československa v srpnu 1968 k jižním sousedům zase zamířily desítky tisíc Čechů a Slováků

kteří dostali místo v nějaké továrně, musejí zpravidla daleko dojíždět. [...] Je obdivuhodné, že i v takových podmínkách frustrace a chudoby na návštěvníka dýchne naděje a úcta k životu. Rodiny drží při sobě, sociální pracovníci odhodlaně pomáhají, působí zde YMCA, kde mladí mohou cvičit a vzdělávat se, funguje tu také malý skautský oddíl. Katolická kaple slouží coby svatostánek také pro protestanty a pravoslavné věřící. Nalezneme zde i truhlářskou dílnu a krejčovství. Ti, kteří doma vlastnili hospodářství, tu pečují o malé zahrádky, kde se snaží vypěstovat alespoň nějakou zeleninu. Táborová základní škola má sto čtyřicet pět žáků, mateřská škola šedesát šest dětí a pouze tři učitele. Pomáhá jim britská organizace Aid to European Refugees, která zasílá učebnice, obrazy a psací potřeby [...]. V průběhu letošního roku má být většina táborů uzavřena, jejich obyvatelé mají získat důstojné bydlení v bytech či domech, sehnat normální práci a integrovat se do rakouského hospodářství.²⁰

Publicista ve svém textu, psaném v létě 1956, zmínil úmysl mezinárodního společenství v dohledné době uprchlické tábory uzavřít a jejich obyvatele začlenit do normálního života. To se nestalo, ba naopak, Sověty krvavě potlačené maďarské povstání o několik měsíců později vyhnalo do Rakouska okolo 200 000 dalších uprchlíků. Tato nová masivní emigrační vlna však, jak známo, nebyla poslední. Po okupaci Československa v srpnu 1968 zase k jižním sousedům zamířily desítky tisíc Čechů a Slováků a rakouská metropole zopakovala svou úlohu první zastávky ve svobodném světě, kde uprchlíci navštěvovali zahraniční zastupitelské úřady a vyřizovali si povolení potřebná k vystěhování. Než se jim to podaří, mnozí museli projít nevlídnými podmínkami sběrného tábora umístěného ve starých kasárnách v Traiskirchenu, zhruba dvacet kilometrů od Vídně.²¹ Charakteristiky pobytu tam a vzpomínky dosud žijících pamětníků by bezesporu zasluhovaly samostatnou studii, každopádně mnohé se podobalo situaci o dvě desetiletí dříve, kdy rakouské tábory přijímaly bezpočet Čechů a Slováků, kteří raději než život pod diktaturou proletariátu zvolili nejistou budoucnost v emigraci. 



Martin Nekola (1982) vystudoval politologii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, věnuje se především exilu po únoru 1948 a krajanům ve světě, je koordinátorem projektu The Czechoslovak Talks. K tématu vydal patnáct monografií, naposledy *Na cestě za svobodou. Češi v uprchlických táborech po únoru 1948* (Universum, Praha 2020) a *Český New York* (Universum, Praha 2021). Přednáší na amerických univerzitách.

19 NA, f. Josef Pejskar, k. 1, Dopis Františka Říčánka, 20. 11. 1950.

20 RUSSELL, Richard: Refugee Camps in Austria. *Contemporary Review*, 1956, roč. 190 (July 1), s. 355-357. Překlad autor.

21 JAROŠOVÁ, Emma: Mezi starou a novou vlastí. *Kronika čsl. emigrantů v rakouských uprchlických táborech*. Hlas - Voice, New York 1997. Srov. s PUCHINGER, Günther: *Von der Kadettenschule zum Flüchtlingslager. Die k.u.k. Artillerie-Kadettenschule in Traiskirchen und ihre Verwendung nach dem Zusammenbruch der Monarchie*. Stadtgemeinde Traiskirchen, Traiskirchen 1991.